

Nils Engberg

En undersøgelse i Algade 32

- og et stykke Roskilde topografi

I 1920 sammenfattede Hugo Matthiessen sine undersøgelser af området omkring det, han mente måtte være Sct. Mikkels kirkegård med følgende udtalelse: »Det vil af det ovenfor anførte fremgå, at St. Mikkels kirkegård, meget smal, klemt inde mod nord og syd af Algade og det dermed parallelle Store Gråbrødrestrede, til gengæld har haft en anseelig udstrækning i længde fra Hestetorvet i øst til Hersegade i vest, kun adskilt – som det synes – fra denne gade med en smal strimmel grunde.«¹⁾

Der har ved flere lejligheder, som jeg senere skal vende tilbage til, i det ovenfor beskrevne område være

gjort fund af bl.a. brolægninger, som ikke synes at bekræfte Hugo Matthiessens teori om en lang smal kirkegård. Afslutningen mod vest – ned mod hersegade – kan der ikke være megen tvivl om, idet et brev i 1407 omtaler et stykke jord i »Hyrsegade på den østre side af gaden« og »mod øst strækkende sig til St. Mikkels kirkegård«²⁾ Mod øst har Sct. Mikkels kirkegård ikke nået til Hestetorvet, men hvor har den så haft sin østlige afslutning?

Det var bl.a. for at forsøge at få et svar på dette spørgsmål, at Nationalmuseet ved mus.insp. Henrik Græbe og undertegnede i juni 78 foretog en udgravning i Algaden 32.

På grunden var 2 støbte kældre fra en 1800-tals bebyggelse. Undersøgelsen foregik først og fremmest på området bag kældrene. Der blev med rendegraver lavet 3 søgegrøfter og senere blev et område mellem grøfterne afgravet, ligeledes med maskine (fig. 1).

Det undersøgte område udviste et ensartet præg: Gruber af uregelmæssig rundet form med diametre på op til 3,5 m nærmest perforerede området (fig. 2 og fig. 3). Kun i 3 af gruberne havde vi fat i bunden og her varierede dybden fra 0,2 m–2,0 m under moræneniveau. Gruberne var fyldt op med forskellige affaldslag, der dog ikke var mulige at skille fra hinanden ved tømningen. Flere af lagene indeholdt en stærk koncentration af jernslagter.

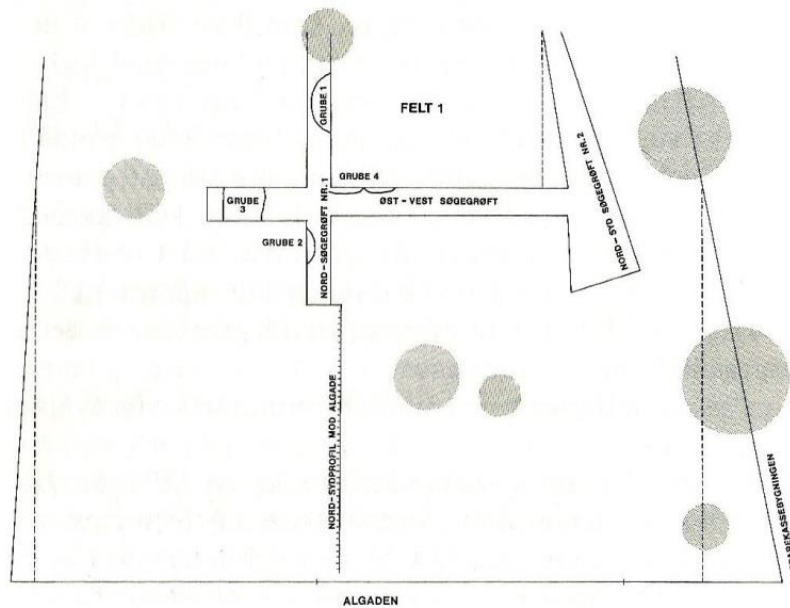
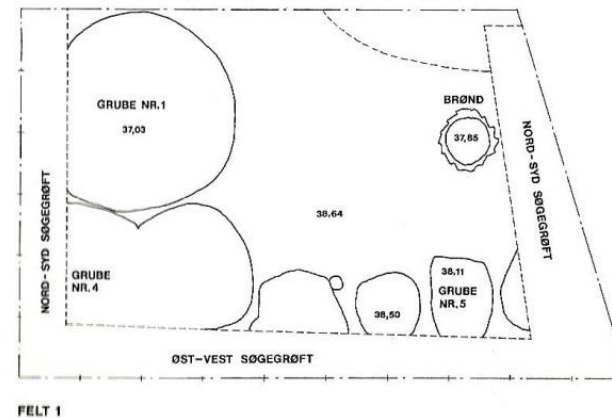

Fig. 1: (Herover)
Oversigtplan over søgegrøfter og udgravningsfelt, tegn. Birgitte Videbæk.
(Mål 1:60. 2.6.78. Nils Engberg/Lars Ø. Petersen)

Fig. 2: (Herover, til højre)
Gruberne samt træsatte brønd i felt 1., tegn. Birgitte Videbæk.
(Mål 1:150. 8.6.78. Nils Engberg/Lars Ø. Petersen).

Som en afslutning på undersøgelsen fik vi fritlagt en profilvæg, der strakte sig ud mod Algaden. Bebyggelsesspor kunne ikke registreres, og profilen udviste samme karakter som for det øvrige område – dvs. uregelmæssige gruber.

Foruden gruberne fremkom en brønd, der oprindeligt har været træsat, men hvor træet nu var helt formuldet og fremtrådte som lettere fedtet rødbrunlig muld. Brønden har været opført af lodret stillede brædder, der har siddet sammen efter samme princip, som en klinkbygget båd (fig. 4). Den indvendige diameter var ca. 75 cm og bunden lå 80 cm nede i moræneleret.

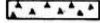
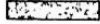

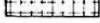

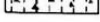
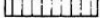
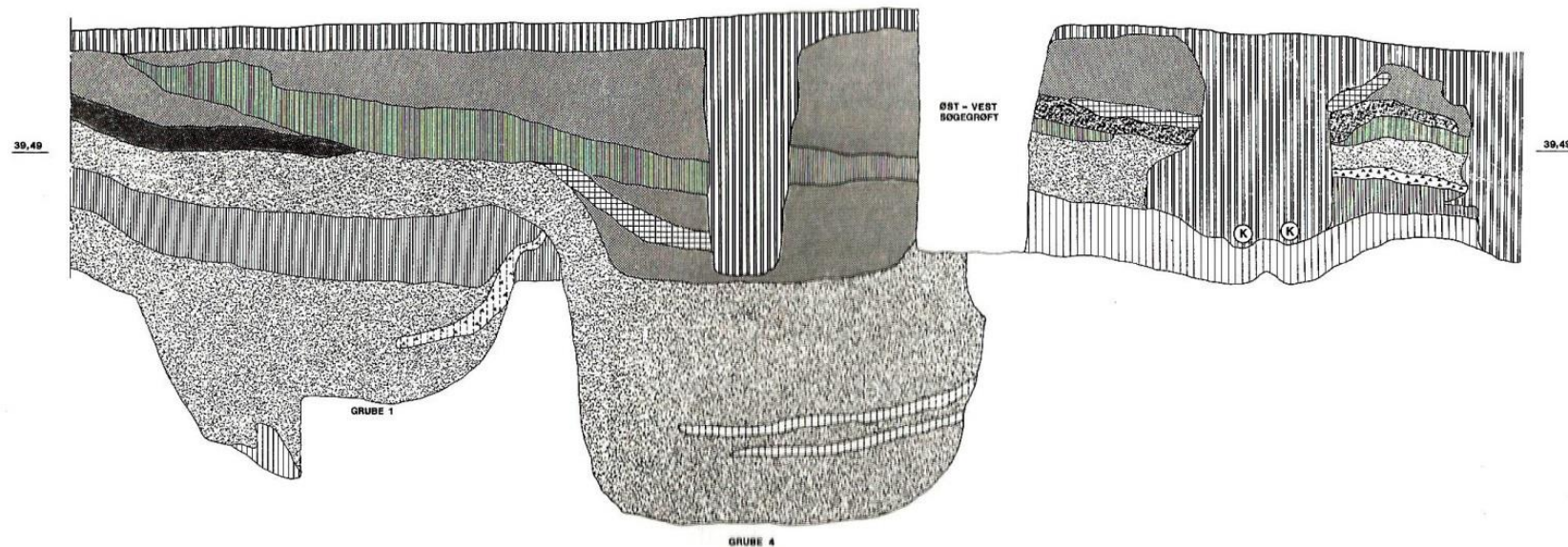
- Nedbrydningslag med murbrokker
- Brunt sandblandet muld med sten og knogler (oprindelige vækstlag)
- Trækulsstrib
- Sandet jordlag med små lerklumper, potteskår (uglaserede)
- Jordblandet lerlag med klumper af brændt ler
- Sort trækulholdigt jordlag
- Jordlag med små lerklumper, trækul, knogler m.v.
- Jordblandet ler
- Omrodet jordlag med lerklumper, knogler, potteskår m.v.
- Meget trækulholdigt jordlag
- Trækulholdigt jordlag med lerklumper og knogler
- Undergrundsler

Fig. 3:
 Vestprofil fra N-S-søgegrøft nr. 1., tegn. Birgitte Videbæk.
 (Mål 1:60. 30.5.78. Nils Engberg/Lars Ø. Petersen).

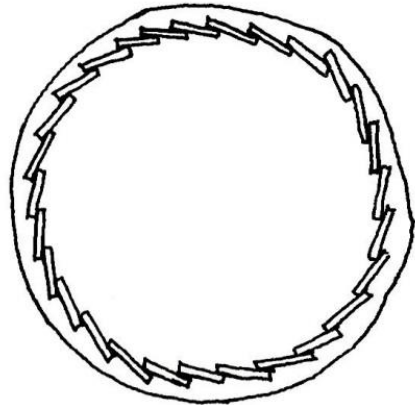

Fig. 4:
Rekonstruktion af træsatte brønd i felt 1. Bemærk den klinkbyggede opbygning, tegn. Nils Engberg. (Mål 1:20)

Efter at undersøgelsen var afsluttet viste det sig, at der under kældrene og på den ikke udgravede del af grunden var ialt 8 brønde, hvoraf nogle var op til 7 m dybe. Kun placeringen af brøndene, en omtrentlig størrelse (4 m × 4 m) samt det at de havde en eller anden form for bjælkekonstruktion blev konstateret – resten var gravet væk og støbt ud før Roskilde Museum tilfældigt fik besked om forholdet.

5 af gruberne samt den træsatte brønd blev nærmere undersøgt. Der blev i gruberne ialt fundet 236 keramikskår, hvoraf de 64 var kandeskår. Potteskårene, der for størstedelens vedkomne var velbrændte, havde grå eller gråbrun skærv og var lavet af mellemfint magret gods. Der er 29 randskår, hvoraf de 13 er afbildet på fig. 5. Formerne fremgår af figuren og m.h.t. ornamentikken var både skår med vandrette pyntelinier og med bølgelinier repræsenteret. 6 bundskår havde plan bund med skarpkantet overgang til siden. Et enkelt skår havde bundmærke (fig. 5n). Skårene er alle fra potter af østersøtype³⁾ og dateres normalt til 1100-tallet eller muligvis et stykke ind i 1200-tallet.

Kandeskårene er fra den tidlige rødbrændte type med klar blyglasur. Et enkelt havde skælornamentik. Dateringen for disse kander koncentrerer sig om perioden 1250–1350⁴⁾ Af anden glaseret keramik var 1 randskår fra et fiskefad og 2 skår fra importerede stykker.

Der blev i gruberne fundet 3 kamfragmenter. De 2 fra sammensatte dobbeltkamme, det ene fra en enkeltkam (fot. 1). Den mindste dobbeltkam er for ukarakteristisk til at typebestemmes, men den lange med konkav endeafslutning er »tilstede i 1200-tallet og vedvarer til henimod middelalderens afslutning«⁵⁾ Enkeltkammen optræder derimod sjældent i lag, der kan dateres til efter midten af 1100-tallet.⁶⁾

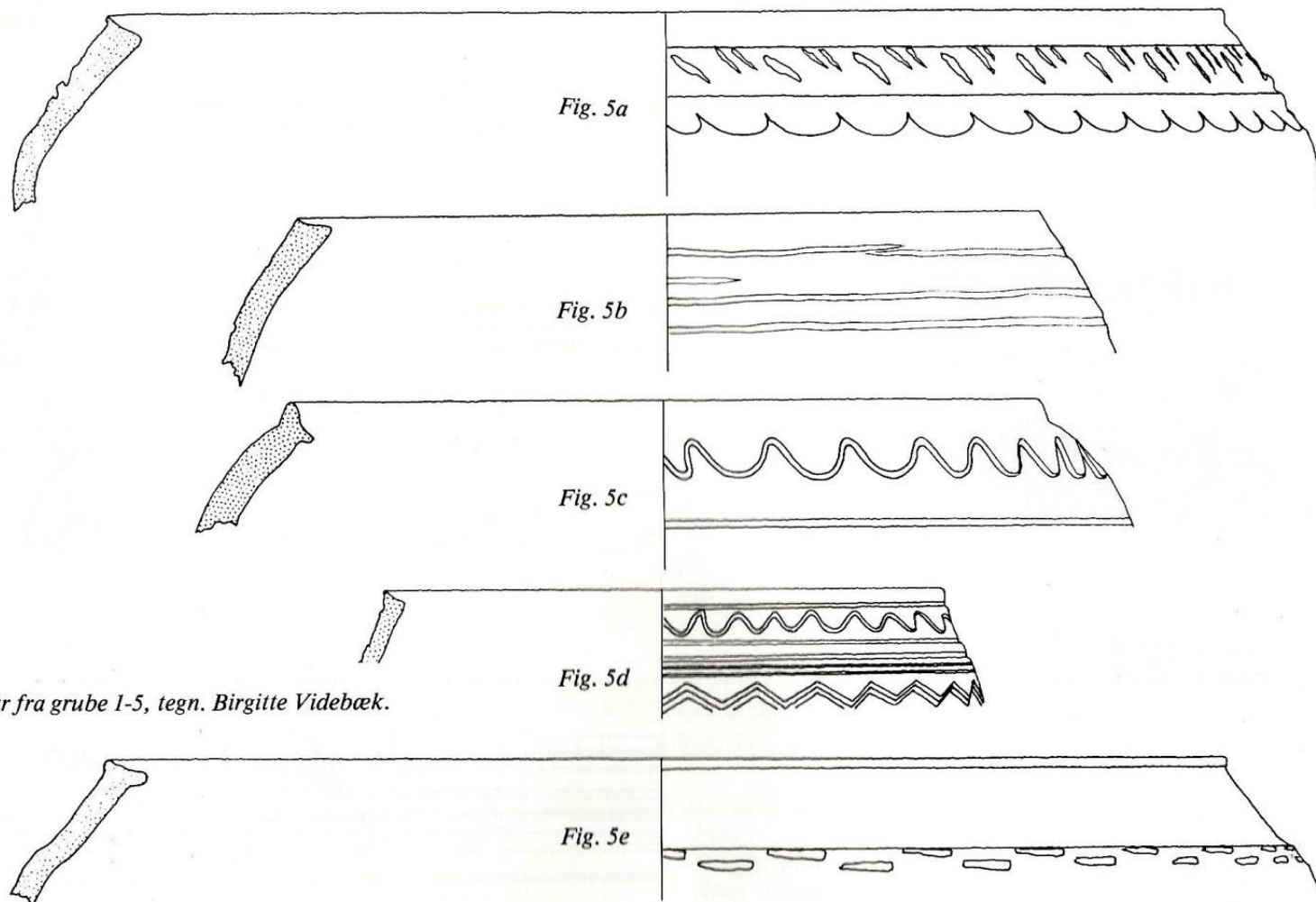

Fig. 5:
Randskår fra grube 1-5, tegn. Birgitte Videbæk.

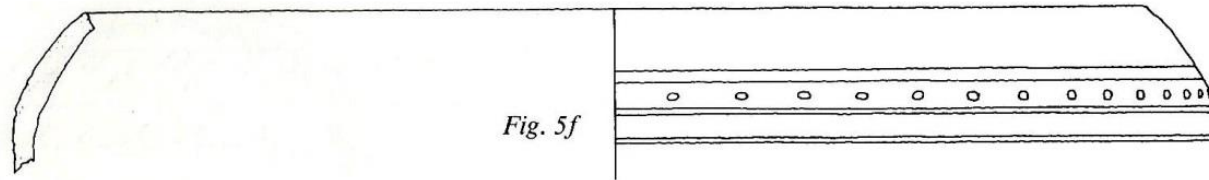

Fig. 5f

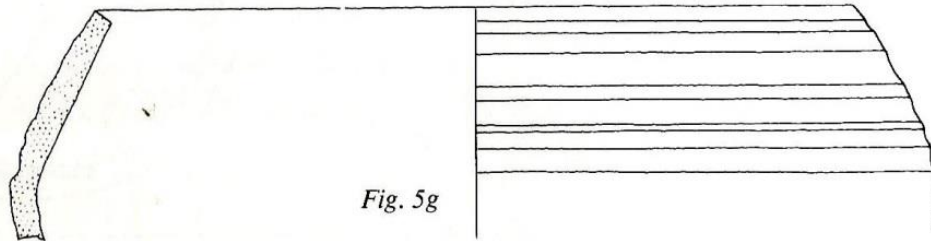

Fig. 5g

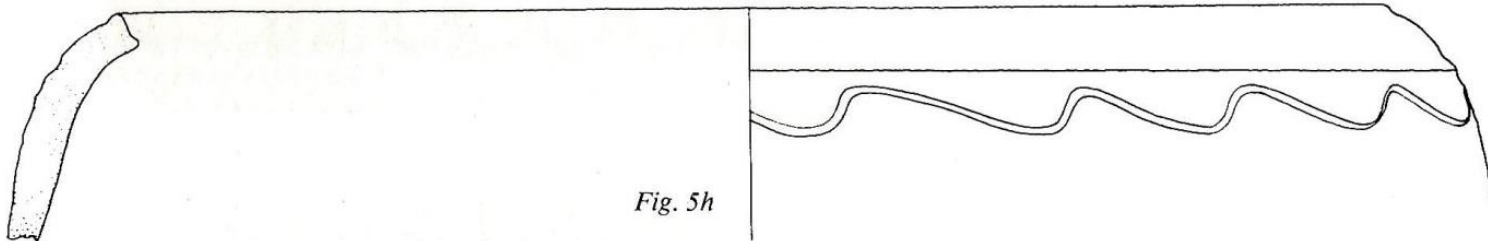

Fig. 5h

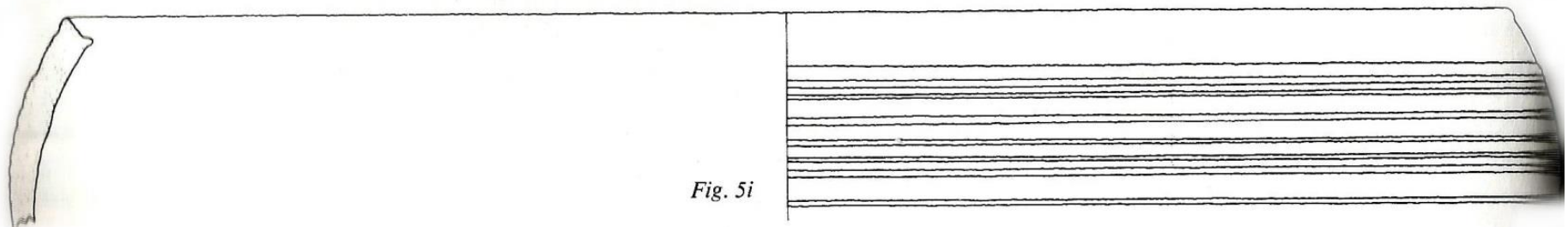

Fig. 5i

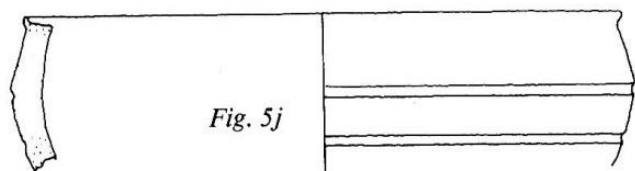

Fig. 5j

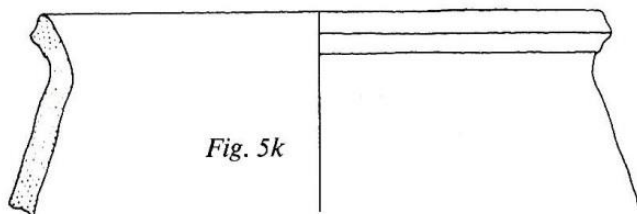

Fig. 5k

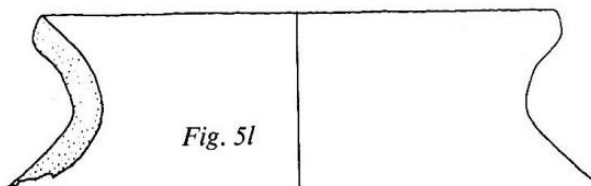

Fig. 5l

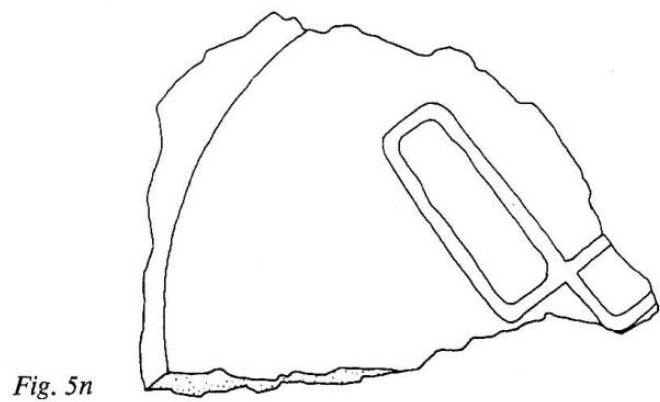

Fig. 5n

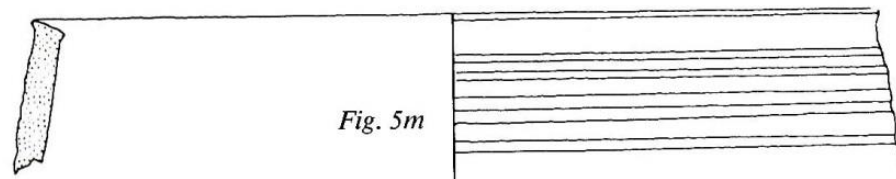

Fig. 5m

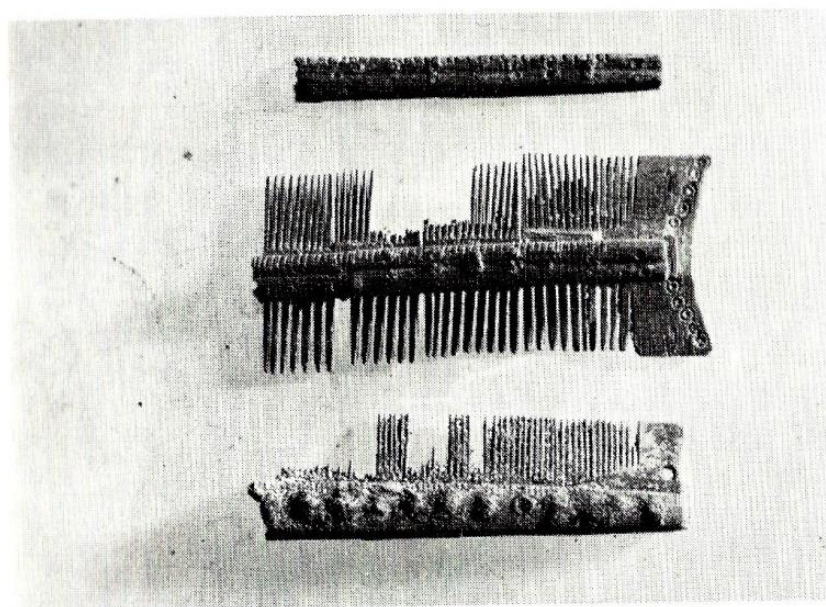

Foto 1:
2 kamfragmenter fundet i gruberne.
(Foto: Richard Fredriksen)

2 nøgler kan også bidrage til en forsøgsvis datering af gruberne. Den lange nøgle med tværstillet kam (fig. 6b) har hørt til en type cylinderlås, der ikke har mange vel-dokumenterede paralleller, men som ikke endnu har kunnet føres længere tilbage end til 1225.⁷⁾ Den anden nøgle har været til en skydelås fra et skrin eller kiste.⁸⁾ Bl.a. er et analogt eksemplar fundet på vikingeborgen Fyrkat og typen altså benyttet fra omkring år 1000.

Gennemgangen af det daterende genstandsmateriale peger – bortset fra enkeltkammen – på, at tiden henimod midten eller slutningen af 1200-tallet må være den mest sandsynlige for opfyldningen af gruberne.

I brønden blev fundet en større mængde kandeskår, hvoraf de fleste kunne sættes sammen til en næsten hel kande (fot. 2). Den er rødbrændt og har på ydersiden haft klar blyglasur. På skulderstykket er 4 sæt vandrette pyntelinier hvorimellem er anbragt en bølgelinie. Standkanten er fliget med skråtstillede fingerindtryk. Foruden kandeskårene var der 3 gråbrændte potteskår af østersøtypen.

På baggrund af dette lille materiale er det vanskeligt at give en datering af brønden, men 1250–1350 – altså samtidig med eller lidt senere end gruberne synes at være rimeligt.

Der kan ud fra den foretagne undersøgelse drages flere konklusioner. For det første at der ikke på det sted,

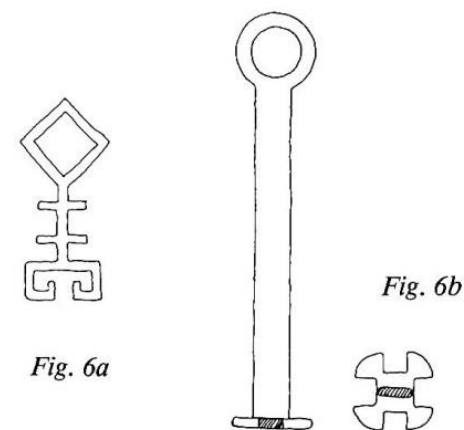

Fig. 6:
Rekonstruktion efter røntgenfoto af 2 nøgler fundet i grube 1., tegn. Nils Engberg. (Mål: 1:3).

der idag betegnes som Algaden 32, har været kirkegård. For det andet må fundet af de store brønde under kældrene ud mod Algaden samt grubekarakteren af profilen mellem kældrene betyde, at der ikke før tidligst i slutningen af middelalderen har været bebyggelse ud mod Algaden.

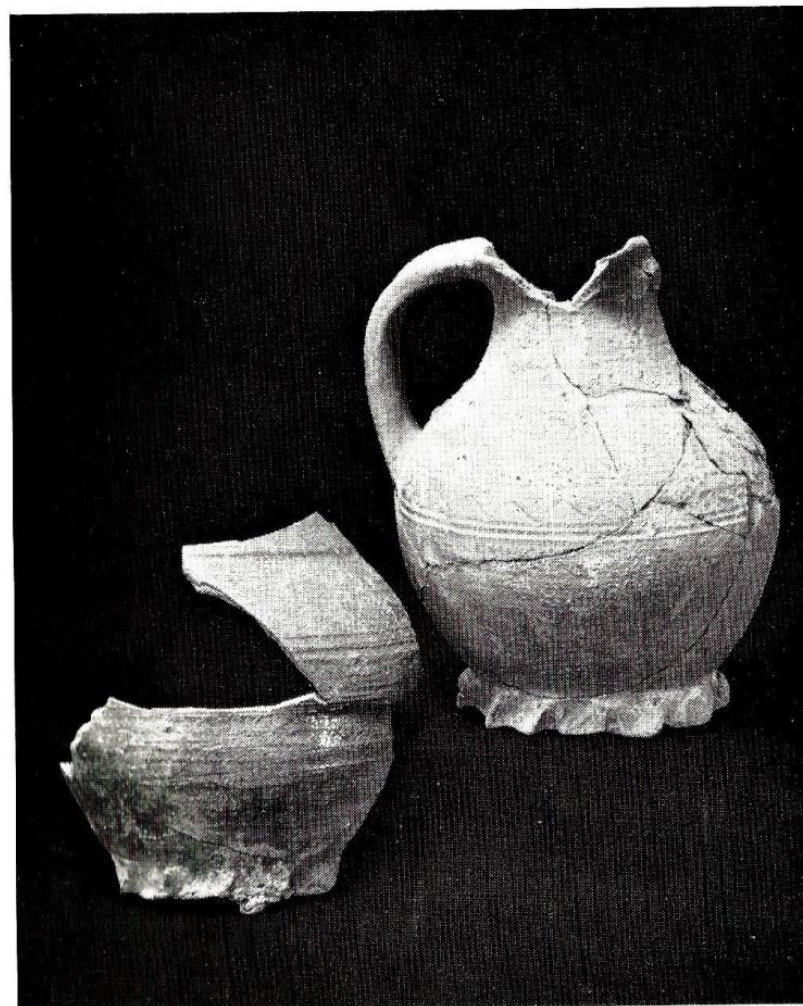
Hvilken funktion kan området da have haft? Gruberne kan dårligt tolkes som andet end lergrave, og at de ligger så tæt – ofte gravet ned i hinanden – tyder på en intensiv udnyttelse af stedet. I en by har man altid

haft brug for ler til byggeri, hvad enten det var til fornemme teglstensbygninger eller simple trækonstruktioner med lerklinede vægge. I det foreliggende tilfælde kunne man måske forestille sig, at leret var blevet fjernet i forbindelse med opførelsen – eller snarere opførelserne – af Gråbrødreklosteret. Klosterbyggeriet påbegyndtes første gang i 1237 og det ser ud til at resten af århundredet og en del af det følgende er gået med byggeaktivitet. Dels manglede klosteret penge, dels blev bygningerne hærget af to brænde, den ene kort efter midten af 1200-tallet, den anden i 1310.⁹⁾

Det er ikke på det foreliggende grundlag muligt at sige om der er en sammenhæng mellem brøndene og gruberne. Et sådant forhold antydes dog af, at der i andre tilfælde som f.eks. ved udgravningerne nær Sortebrødreklosteret i Roskilde er fundet store lergrave, brønde og flere teglovne nær hinanden.

Når Sct. Mikkels kirkegård ikke har strakt sig helt til Hestetorvet, hvor kan den så have haft sin østlige afslutning? Ved sin undersøgelse i 1920 fandt Hugo Mathiessen begravelse ud under Lille Gråbrødtestræde – som altså er en eftermiddelalderlig gade – mens Franz

*Foto 2:
2 kandefragmenter fundet i den træsatte brønd.
(Foto: Lennart Larsen).*

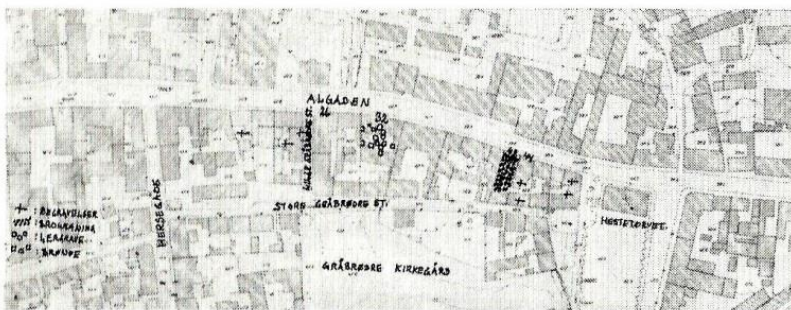

Fig. 7:
Øverste brolægning på grunden Algaden 42 (v. Pios hus) - opmålt af Oluf Olsen.

Fig. 8: (Modsat side)
Arkæologiske iagttagelser i området mellem Hersegade - Algade - Hestetorvet og Store Gråbrødrestræde.

Magnussen fra Roskilde Amatørarkæologiklub beretter, at der ikke fremkom begravelser, da man byggede SDS-bygningen (Algaden 30). Østafslutningen må altså have ligget et sted under bygningerne ved Algaden 28, dvs. husrækken på den side af Lille Gråbrødrestræde, der vender ned mod Hestetorvet. Vestafslutningen har som tidligere omtalt ligget næsten nede ved Hersegade.

Når Hugo Matthiessen mente at Sct. Mikkels kirkegård havde strakt sig helt til Hestetorvet skyldtes det fundet af menneskelige begravelser under flere af husene i den ende af området, der vender ned mod Hestetorvet.

Under selve hjørnehuset ved Algaden–Hestetorvet blev der i 1801 under kælderudgravning fundet 2 middelalderlige, murede grave og »overalt hvor spaden kom frem, menneskeben i mængde 'så at flere sække derved fyldtes'. Også i nabogrundene til Algaden 44 skal der være fremdraget skeletter, ...»!¹⁰⁾ Så sent som i år er der fundet begravelsesspor under ombygningen af Store Gråbrødrestræde nr. 23.

En anden nyere iagttagelse er fremkommet da Roskilde Museum v. Oluf Olsen i samarbejde med Roskilde amatørarkæologiklub lavede en udgravning i forbindelse med nedrivningen af husene i Algaden 42 – Pio's hus. Dengang stødte man ca. 1 m nede på en meget velbevaret brolægning (fot. 3), der inde på grunden var orienteret omtrent vinkelret på Algaden, men som ud mod denne ser ud til at have forgrenet sig til begge sider (fig. 8). Omtrent 40 cm længere nede fandtes endnu en brolægning. Den var lavet af mindre sten og har haft en meget betydelig bredde, idet den strakte sig over hele den 8 m brede grund. Genstandene der blev fundet i fyldlaget mellem de 2 brolægninger fortæller klart, at det drejer sig om middelalderlige veje.

I den østlige del af »Sct. Mikkels kirkegård« har vi således et område, hvori der er fundet begravelser, og som er begrænset af Algaden, af en vej hvor senere Pio's hus har ligget og af Hestetorvet.

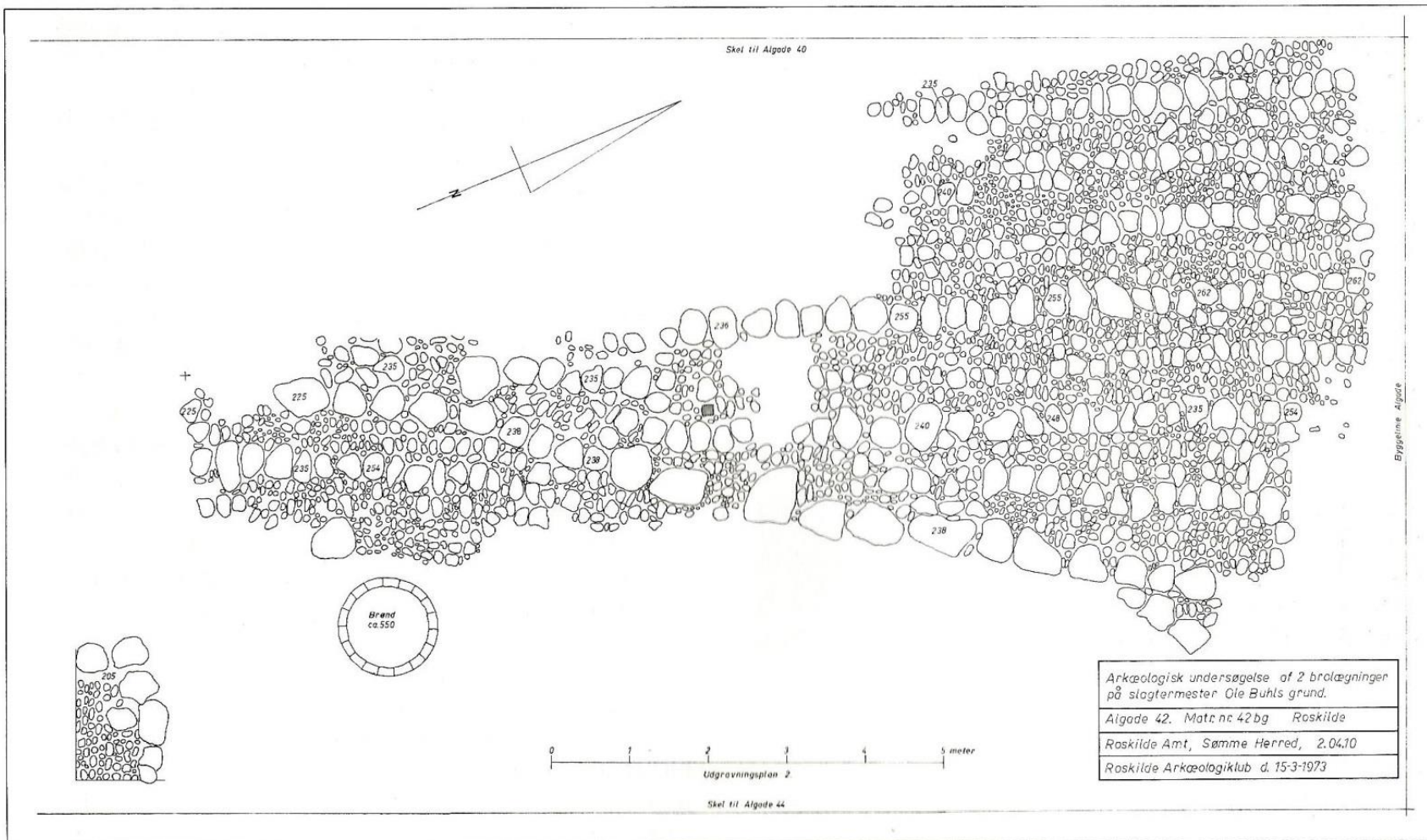

Foto 3:
Den øverste brolægning v. Algaden 42. Fotograferet fra nord (Algaden).
(Foto: Oluf Olsen)

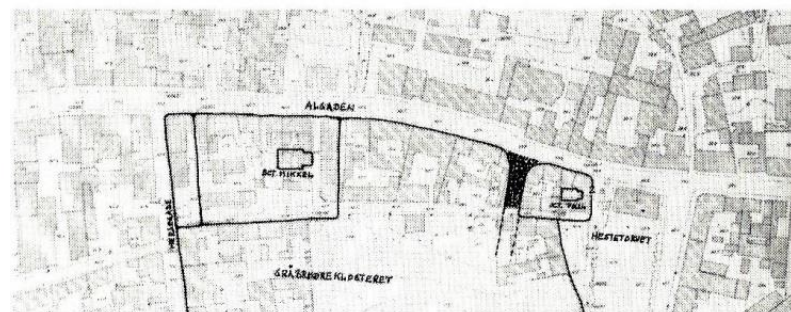

Fig. 9:
Et bud på hvordan en lille del af Roskilde kan have set ud i 12-1300-tallet.

De ovennævnte iagttagelser giver mulighed for i hvert fald to hypoteser. For det første at Gråbrødre kirkegård har udstrakt sig helt til Algaden. For det andet at vi her kan lokalisere en af Roskildes mange forsvundne kirker. I denne forbindelse vil det være naturligt at trække den gamle diskussion om Peder-Pouls kirken/kirkerne frem igen.

I Danmarks Kirker¹¹⁾ fremhæves det som noget påfaldende, at de middelalderlige kilder – bortset fra et pavebrev fra 1257 – altid omtaler de to kirker, Peders kirken og Pouls kirken, hver for sig. Alligevel konkluderes der her, at »der ikke synes at kunne blive plads til to kirker på den strækning, til hvilken de to navne kan

lokaliseres, nord for Algades østende«. Når man vil anbringe kirkerne nord for Algaden skyldes det at alle omtalte sognetilliggende beskrives som hørende til nord for Algaden. Angivelserne for Sct. Peders sogn er meget usikre, hvorimod Sct. Pouls synes sikrere belagt. Kilderne drejer sig dog navnlig om én gård beliggende på et område, hvor bl.a. Schou-Epa nu holder til. Ingrid Nielsen, der igen har gennemgået kildematerialet,¹²⁾ har opsporet yderligere en kilde – en lejekontrakt fra 1577 – hvor samme gård beskrives som beliggende »norden tvært over fra Sankt Pouls kirke, som hun stod i gamle dage«. Dvs. at Pouls kirken, da gården lå ud til Algaden, må have været beliggende på den anden side af gaden – på sydsiden.

Der synes således efterhånden at være samlet en del både arkæologiske og skriftlige holdepunkter, for at anbringe Sct. Pouls kirke syd for Algaden og afgrænset af Hestetorvet, Gråbrødreklosteret og en vej, hvor nu bl.a. »Hos Mester« ligger. Iøvrigt er det en nærliggende tanke, at der til så gammelt et torv som Hestetorvet har været knyttet en torvekirke.

Området mellem Sct. Mikkels og Sct. Pouls kirkerne kan – som antydnet foran – have været en del af gråbrødrenes klosterområde, som på dette sted altså har gået helt ud til Algaden. Store Gråbrødrestræde er i så fald ligesom Lille Gråbrødrestræde en senere gadeføring.

Noter

1. Hugo Matthiessen: *St. Mikkels kirke i Roskilde*, p. 83 samt note 4. (Aarb. for Kbh.'s amt 1920).
2. *Erslev: Repertorium regni danici mediævalis nr. 4913.*
3. Dagmar Selling: *Wikingerzeitliche und frühmittelalterliche Keramik im Schweden*. Stockholm 1955.
Olaf Olsen: *Sct. Ibs kirke i Vindebode*. (Aarb. f. Kbh.'s amt 1962).
Niels-Knud Liebgott: *Spätlawische keramik im Dänemark 9 bis 12 Jh. Rapport til III Internationale Slaverkongres i Bratislava 1975.*
4. W. la Cour: *Næsholm*. København 1961.
Niels-Knud Liebgott: *Medieval pottery kilns at Faurholm in North Zealand, Denmark*. (Acta Archaeologica 1975).
5. H. J. Madsen m.fl.: *Århus Søndervold*, p. 154. (Jysk arkæologisk Selskabs skrifter, bd. IX, 1971).
6. *Uppgrävt förflutet för PK-banken i Lund*, p. 317–32. (Archaeologica Lundensia, bd VII).
7. *Århus Søndervold*, p. 193.
8. Else Roesdahl: *Fyrkat*, bd. II, p. 98–99. (Nordiske Fortidsminder, serie B, bd. 4).
9. Hans Rønø: *Gråbrødre kloster, kirke og kirkegård i Roskilde*, p. 5. (Aarb. f. Kbh.'s amt 1963).
10. Hugo Matthiessen, p. 83.
11. *Danmarks Kirker, Københavns amt*, bd. 1, p. 132–33.